

Voorbij het Oedipuscomplex

Van de speeldoos in de kinderkamer tot de voorliefde voor draadjesvlees: geen detail is te klein voor de biograaf. Maar afstand blijft gewenst.

Arjen Fortuin en Joke Linders (red.): *Bespottelijk maar aangenaam. De biografie in Nederland.* Bas Lubberhuizen, 304 blz. € 22,50

Jacques Dane en Hans Renders (red.): *Biografie & Psychologie.* Boom, 164 blz. € 19,50

Hans Renders en Gerrit Voerman (red.): *Privé in de politieke biografie.* Boom, 148 blz. € 19,50

Nigel Hamilton: Biography. A Brief History. Harvard University Press, 345 blz. € 24,-

EWOUDE KIEFT

Toen Angenies Brandenburg schreef aan haar biografie van Annie Romein-Verschoor begon haar hoofdpersoon zich gaandeweg steeds opdringeriger te gedragen. Er ontstonden hele gesprekken met de overledene, niet alleen aan de schrijftafel, maar ook tot ver na werktijd. Zelfs in haar dromen begon Annie een prominente plaats in te nemen. Brandenburg bevroer het gevoel dat haar onderwerp haar ten minste zo goed had leren kennen als andersom – waarschijnlijk zelfs beter.

In de relatie tussen de biograaf en zijn onderwerp heeft de laatste de touwtjes in handen. Anders dan de romanschrijver moet de biograaf een dienende rol voor lief nemen, jarenlang vorsen naar de kleinste details: de speeldoos in de kinderkamer, de pesterijen op school of de voorliefde voor draadjesvlees op latere leeftijd. Tegelijkertijd is een bepaalde kritische afstandelijkheid onontbeerlijk om niet te vervallen in hagiografische goedgelovigheid.

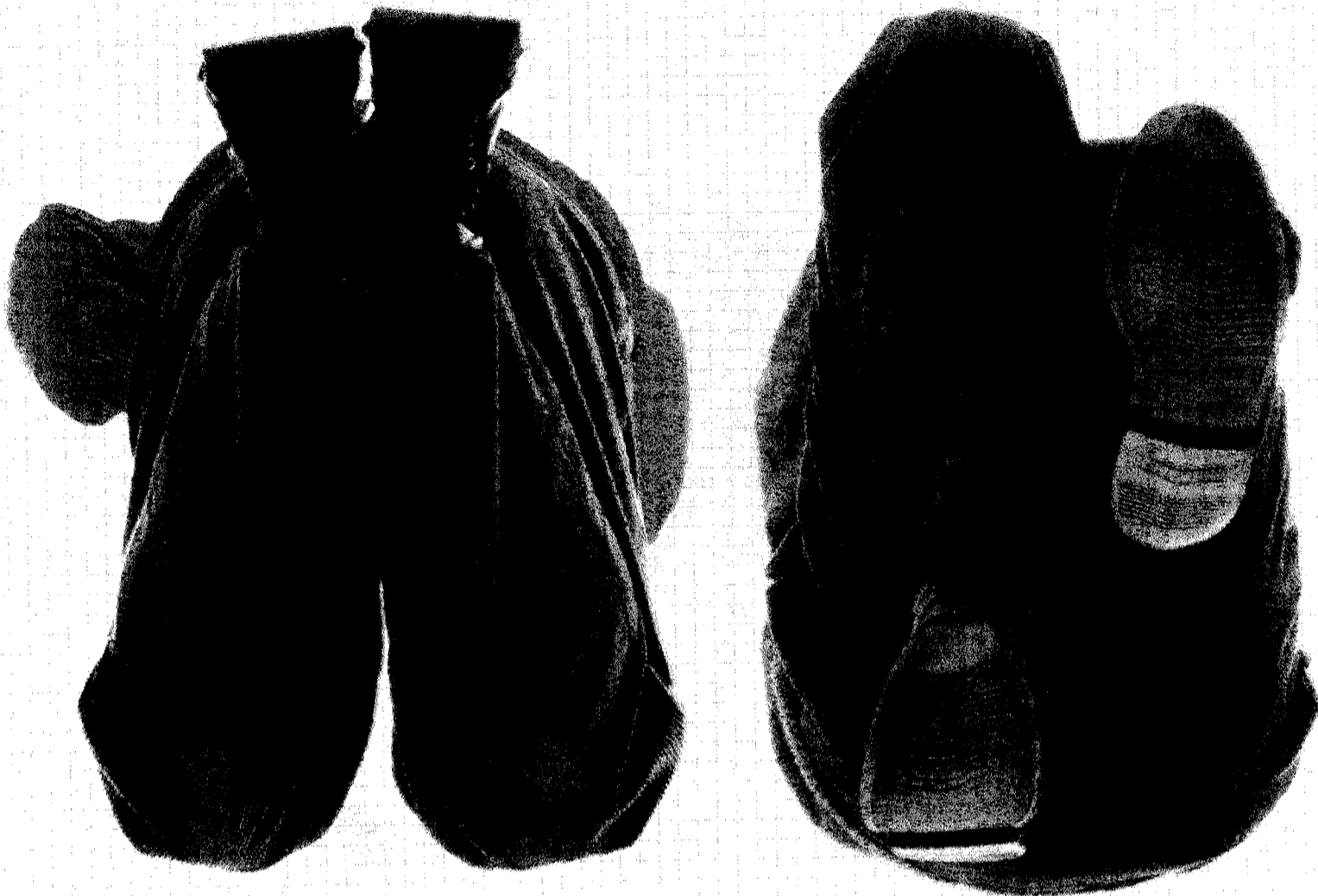
In Brandenburgs geval is dat laatste zeker niet gebeurd. Haar biografie, die in 1988 verscheen, geldt samen met die van Jan Fontijn over Frederik van Eeden en die van Frédéric Bastet over Couperus als de eerste lichte wetenschappelijk verantwoorde levensbeschrijvingen in Nederland – wat trouwens verbazingwekkend laat is. Zij fungeert nog steeds als voorbeeld voor biografen die worstelen met hun bronnenmateriaal en met de vraag hoe ze hun benadering moeten verantwoorden. Want dat het onmogelijk is om volledig en objectief een leven te reconstrueren zijn allen zich zeer bewust. De behoefte onder biografen was dan ook groot om met elkaar van gedachten te wisselen over dit soort problemen.

Met dat doel werd in 1991 het tijdschrift *Biografie Bulletin* opgericht, dat zich snel heeft ontwikkeld van een aan elkaar geniet setje stencils tot een toonaangevend vakblad: een weerspiegeling van de volwassenwording en van het succes dat het genre sindsdien heeft gekend in Nederland. En naast de kwalitatieve verbetering van de biografie groeide ook het publiek ervoor. Recente biografieën, als die van Annejet van der Zijl over Annie M.G. Schmidt en Dik van der Meulen met de AKO-prijs bekroonde *Multatuli* werden grote verkoopsuccessen. Er is een vruchtbare biografische cultuur ontstaan in Nederland, wat niet alleen blijkt uit *Biografie Bulletin*, maar ook uit het onlangs aan de Rijksuniversiteit Groningen opgerichte Biografie Instituut.

In de bundel *Bespottelijk maar aangenaam* zijn de beste, breedste en meest tijdloze artikelen uit *Biografie Bulletin* gebundeld. Het heeft een afwisselend, vaak fascinerend overzicht opgeleverd, dat als geheel echter ook wat onsamenhangend is. De bijdragen die wat schouls en obligaat overkomen worden gelukkig ruimschoots gecompenseerd door spannende en goed geschreven stukken. Die gaan de methodologische en filosofische diepte in, maar bieden ook prachtige verhalen en nodigen uit de speurtocht van de biograaf te volgen. Het is de oude garde die er uitspringt; Jan Fontijn over de bekerings van Valéry en Van Eeden en Angenies Brandenburg met een prachtig stuk over Augustinus, dat duidelijk maakt dat zelfs uit sterk manipulatieve autobiografieën nog heel wat betrouwbare biografische motieven te destilleren vallen.

En natuurlijk Hella Haasse, die vertelt over haar onderzoek naar het leven van de passionele en eigengereide Charlotte-Sophie von Aldenburg, die een liefdeloos huwelijk met de Hollandse politicus Willem Bentinck ontvluchtte om haar geluk elders in Europa te zoeken. Net als bij *Het woud der verwachting* en *Heren van de thee* heeft Haasse grondig biografisch onderzoek gedaan. Toch heten haar boeken historische romans, omdat ze zich vrijheden permitteert als

De professionalisering van de Nederlandse biografen

CDD II en CDD IX, foto's van Patrick Tosani uit 1996 Uit 'Paris Photo', 1998

het omzetten van brieven in dialoogvorm. De vraag is natuurlijk of biografen, of historici in het algemeen, nu zo veel wetenschappelijker te werk gaan. Haasse legt de lat voor zichzelf in ieder geval hoog: 'Ik vind wel dat ik niets mag verzinnen waarvoor geen aanknopingspunt te vinden is en dat ik, als ik geen zekerheid over iets bezit, dat uiterst zorgvuldig al deducierend en combinerend moet proberen af te leiden uit de beschikbare gegevens.'

Hoe dienstbaar de 'wetenschappelijk verantwoorde' biografie ook is, hij beslist uiteindelijk wat relevant is voor zijn verhaal, wat kenmerkend is voor zijn hoofdpersoon. Willem Otterspeer, die nu aan een biografie over W.F. Hermans werkt, verwoordt in zijn bijdrage aan de bundel zijn scepsis over de schijn van objectiviteit in de geschiedschrijving: 'In het archief worden duizenden moorden gepleegd en tijdens de lectuur worden honderden suggesties verwaarloosd. Wie schrijft neemt permanent beslissingen, sluit permanent andere constructies uit.' Hoe waar dit op zichzelf genomen ook is, Otterspeers poëtische artikel biedt een al even poëti-

jaar in de steek had gelaten. In de natuur kunnen dingen ook van een afstand op elkaar inwerken, besefte hij toen. Daarna was het nog slechts wachten op de appel.

Het dedain voor de psychoanalyse komt voort uit een gebrek aan kennis van de huidige stand van zaken in dit vakgebied, waarschuwt Solange Leibovici in haar bijdrage. Dat laatste zij toegegeven, maar in haar artikel bevestigt zij vervolgens zelf alle vooroordelen, onder meer door talloze aspecten uit Jean-Paul Sartres leven, werk en politieke engagement te verklaren uit het feit dat hij tot zijn zesde met zijn moeder in één kamer sliep. En dan volgt als klap op de vuurpijl nog de cirkelredenering dat de academische weerstand tegen psychoanalyse uiteindelijk onderdrukte angst is om dergelijke mechanismen bij zichzelf te onderkennen.

Gelukkig staan er ook minder contraproductieve pleidooien in de bundel. Psycholoog Jaap van Belzen wijst er juist op dat de psychoanalyse niet iedereen tot 'gestoord' wil verklaren. Hij nuanceert een al te scherp onderscheid tussen psychische ziekte en gezondheid. Pathologische gevallen komen voort uit onbeheersbaar geworden gevoelens, conflicten en trauma's die bij iedereen een rol spelen. Een ander punt dat hij maakt is dat alle psychologische theorieën er globaal gezien op neerkomen dat het eigen ik alleen gedacht kan worden als onderdeel van relaties tot anderen. Dit inzicht kan de biograaf verder brengen. Het is een nuttig tegenwicht voor de hardnekkige romantische neiging, die met name in de kunstenaarsbiografie heerst, om het creatieve proces als op zichzelf staand te begrijpen. Die hardnekkigheid lijkt me overigens niet raar. De meeste mensen die een Mozart-biografie willen lezen, zijn tenslotte liefhebbers van zijn muziek. En dan zit je niet te wachten om te horen dat *Don Giovanni* niet uit innerlijke, maar financiële noodzaak is geschreven. De doelgroep van de kunstenaarsbiografie koestert nu eenmaal de mythe van het geïnspireerde kunstwerk.

Een biografie waarin de relatie tussen leven en werk niet wordt gelegd verdient de naam niet. Die opvatting doet al langer opgeld in de kunstenaarsbiografie, maar in de inleiding van *Privé in de politieke biografie*, in dezelfde reeks verschenen als *Biografie & Psychologie*, stelt Hans Renders die eis ook aan de politieke biografie. Hierin lag lange tijd het accent op de publieke functie, waardoor het als een soort ondersteuning van de algemene politieke geschiedenis fungeerde. Bovendien volgden de politieke biografen keurig de scheidslijnen van de zuilen: katholieken schreven over katholieke leiders, sociaal-democraten over sociaal-democraten. Het waren feitelijk ghostwriters. Nu de ideologie ondergeschikt aan de persoonlijke kwaliteiten van de politicus lijkt

te zijn geworden is die verschoven interesse ook in onze blik op het verleden merkbaar. Dat persoonlijke ontboezemingen al ruim een eeuw voor Pim Fortuyn een belangrijke rol in de mobilisatie van de politieke achterban speelden, laat Jeroen Koch zien aan de hand van Abraham Kuyper. Die wist op een aantal cruciale momenten problemen met zijn gezondheid in te zetten voor politiek gewin. Zijn krant *De Standaard* hield de gereformeerde achterban op de hoogte van het verloop van zijn steeds terugkerende ziektes, hoe zijn zenuwzinking gepaard ging met 'een bloedige opwerking der long'. Kuyper greep dit vervolgens met behulp van de christelijke retoriek van lijden en opoffering aan om ontzag te creëren voor zijn leidersrol, die met tal van beproevingen gepaard was gegaan.

En vierde net verschenen boek over biografieën is *Biography. A Brief History* door Nigel Hamilton. Dit biedt een vogelvlucht over de menselijke biografische activiteit vanaf de prehistorie tot het internettijdperk. Hamilton ziet de biografie als hét middel waardoor de menselijke individualiteit door de eeuwen heen heeft kunnen evolueren. Biografie in die brede betekenis verdient meer academische studie, vindt Hamilton, maar daarvoor moet eerst de definitie van biografie uitgebreid worden, zodat alle media erbij horen: van de grotschildering, via film en roddelbladen tot de blog. Alles wat er ooit over een ander mens is gecommuniceerd rekent hij erbij. *Biography* is een vlot wegzegend boekje, dat ondanks de enorme reikwijdte van de behandelde stof toch nog de tijd vindt om hoogtepunten als Rousseaus *Confessions*, Freuds biografie over Leonardo da Vinci, en Lytton Strachey's *Eminent Victorians* kort uit te lichten. Hamilton blijft noodgedwongen bij de oppervlakkige grote lijnen hangen. Dat hij op die manier kan laten zien hoe de rol van individualiteit door de eeuwen heen veranderde is mooi meegenomen. Nadeel is wel dat de specifieke kwaliteiten van de biografie geheel wegvallen.

Het misverstand is namelijk dat Hamilton denkt dat de biografie zonder de door hem geopperde uitbreidingen een te beperkt genre zou zijn, terwijl ze de meest veelzijdige vorm van geschiedschrijving is. Er is niets wat er niet in thuishoort. Van de grote culturele, sociale, technologische en economische ontwikkelingen die op de achtergrond spelen, de angsten en driften, tot geloof, politieke voorkeur en spijsvertering. Voor de biograaf is alles relevant. Die tegelijkertijd ruime en gedetailleerde blik maakt de biografie ook zo aantrekkelijk voor een groot publiek. Het meeleven met één persoon, inclusief alle kleine wederwaardigheden en nuances, biedt een aantrekkelijke manier om de geschiedenis van binnenuit te leren kennen.

Is Sartre te verklaren met het feit dat hij tot zijn zesde bij zijn moeder sliep?

sche oplossing voor dit probleem, die wat al te vrijblijvend is: mooi schrijven en weer wat mythe in de geschiedenis toelaten.

Maar hoe het dan wel moet? De kwestie wordt helemaal precair als we het gaan hebben over het psychologiseren, iets waar elke biograaf zich, welhaast noodgedwongen, aan bezondigt, maar waar een groot taboe op rust. Want niets lijkt speculatiever dan trauma's, en al helemaal Oedipuscomplexen, in te zetten om bijvoorbeeld Napoleons strategische fouten bij Waterloo te verhelderen. De bundel *Biografie & Psychologie* biedt zowel inzichten die daadwerkelijk kunnen bijdragen aan wat vaste grond onder de zoekende biografische tred als voorbeelden van psycho-biografische buitensporigheden die op de lachspieren werken. Zo is de uitvinding van de waardevrije wetenschap door Max Weber ooit verklaard aan de hand van zijn relatie met zijn ouders, die op gespannen voet met elkaar leefden. Weber had moeite om tussen beiden te kiezen. En van het één kwam het ander. Een vergelijkbare analyse bestaat er van Newtons ontdekking van de zwaartekracht: die was een gevolg van het feit dat zijn moeder hem tussen zijn 3de en 11de